

MITOLOGIE ȘI AUTOBIOGRAFIE ÎN POEZIA LUI OVIDIUS

Florentina NICOLAE*

Cuvinte-cheie: moralitate, *Tristia*, *Augustus*, mitologie, libertate.

Keywords: morality, *Tristia*, *Augustus*, mythology, freedom.

Rezumat: În această lucrare ne propunem să analizăm celebra elegie din Cartea a II-a a operei „*Tristia*” a lui Ovidius, care implică un comentariu al ideii de moralitate în literatură. Ca autor, Ovidius se detașează de acuzațiile care i-au adus relegarea la Tomis. El aduce ca argumente faptul că atât ca persoană, cât și ca scriitor nu poate fi acuzat de lipsă de respect la adresa oficialităților politice, sub aspect moral. Poetul folosește un set de argumente bine structurate și oferă un impresionant exemplu de talent și de erudiție.

Abstract: In this paper we aim to analyse the famous elegy from the second Book of the Ovid's *Tristia*, which implies a commentary on the issue of morality in literature. Ovid detached himself as author, of the accusations that caused him the relegation to Tomis. He argues that both as a person and as a writer he can never be accused for disrespect, regarding the official politics, on this matter. The poet uses a well organized set of arguments and offers an impressive example of talent and erudition.

În acest articol ne propunem să analizăm conceptul de moralitate și impactul mitologiei asupra creației poetice ovidiene, reflectate în opera de exil *Tristia*, cartea a doua. *Tristia* este o lucrare concepută în cinci cărți, fiecare cuprinzând mai multe elegii, cu excepția celei de-a doua, care este compusă dintr-o singură elegie de 578 de versuri¹, dedicată împăratului Augustus. Întreaga creație este un strigăt de durere și de implorare pentru iertare, din partea poetului disperat, gata să recurgă la argumente de orice natură (intelectuală, morală, juridică, emoțională), pentru a obține anularea decretului de relegare la Tomis².

De-a lungul timpului, s-a scris mult despre motivele relegării poetului la Tomis: *duo crimina, carmen et error*. Pe de o parte, toată exegeza a fost de acord în a

---

* Florentina NICOLAE: Universitatea „Ovidius” din Constanța, Aleea Univesității 1; e-mail: florentinanicolae.ovidius@gmail.com

¹ Am folosit ediția G. Luck 1967-77, versiune electronică, https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_tr02.html

² GAIDIG 2009, p. 57-66.

recunoaște în *carmen*, poezia din *Ars amandi*; pe de altă parte, asupra lui *error* planează încă un lung mister, pe care însuși poetul s-a străduit să îl întrețină, denumindu-l *culpa silenda*. Elegia de care ne ocupăm aici dezbate prima „vină”, aceea generată de publicarea colecției de elegii erotice, *Ars amatoria* sau *Ars amandi*.

Primele versuri ale elegiei cuprind cuvintele-cheie emblematice pentru întreaga lirică de exil ovidiană: *infelix, miser, ingenium, damnatae ... Musae, poenae, crimina, carmina*. Aceste cuvinte vor reveni obsedant pe tot parcursul elegiei care devine, prin multitudinea de argumente invocate în favoarea poetului, o pledoarie de felul unei *captatio benevolentiae*.

Ovidius subliniază de la început, pericolul de a scrie liber, într-o societate dominată de o singură persoană. A scrie este nociv, a avea talent poate fi fatal: *ingenio perii qui miser ipse meo; ingenio est poena reperta meo; acceptum refero versibus esse nocens; numina cultori pernicioza suo*³.

Alți doi termeni emblematici pentru creația literară sunt, în concepția lui Ovidius, *studium* și *labor*. Primul este folosit în accepțiunea sa abstractă, de activitate intelectuală intensă, care implică energie și entuziasm⁴, iar al doilea reprezintă rezultatul concret al efortului intelectual, creația propriu-zisă⁵. Întregul demers creator este pus de poet în directă legătură cu o cultură literară solidă, reflectată în epitetul *doctas*, cu care caracterizează Muzele (v. 13). Acestui tip de cunoaștere printr-o activitate intelectuală, Ovidius îi opune cunoașterea dată de experiență, prin verbul *sapere*, continuând astfel linia de gândire senecană, pentru care *doctus* era sinonim cu *antisapiens*⁶. Poetul regretă că experiența de viață nu l-a ținut departe de eforturile intelectuale circumscrise creației poetice, creând astfel un rafinat oximoron: *si saperem, doctas odissem iure sorores*. Pentru a ieși din această situație pe care o regretă, Ovidius caută soluții în vasta sa cultură mitologică, în biografia lui Telephus, căruia oracolul din Delphi îi prezisese că se va vindeca de rana pricinuită de sabia lui Ahile, doar dacă va primi o altă rană de la același erou⁷. Astfel, Ovidius speră să vindece „rana” făcută împăratului, prin *Ars amandi*, printr-o nouă creație literară în care își exprimă atât regretul, cât și admirația și devotamentul față de familia imperială și politica oficială a lui Augustus. În acest fel subtil, poetul face trecerea către a doua parte a elegiei, în care evocă evenimente de natură religioasă, patronate de împărat: restaurarea templului zeiței Cybele și stabilirea sărbătoririi acesteia la 19 decembrie, precum și serbările seculare dedicate zeului Apollo, care au avut loc în anul 17 a. Chr. Poetul i se adresează lui Augustus cu apelativele *patriae rector ... paterque, mitissime Caesar*⁸, *vir maxime* și îl numește metonimic *Iuppiter*, un apelativ frecvent utilizat în *Tristia*, *Ex Ponto* și *Fasti*. Adresându-se așadar unui zeu, Ovidius folosește termeni din limbajul religios, precum *precor, pecco, publica vota, pia tura* și rememorează participarea, chiar și în exil, la Tomis, la ritualuri religioase dedicate

³ *Tristia* 2. 1-10.

⁴ OLD 1968, p. 1831.

⁵ OLD 1968, p. 991.

⁶ HALICHIAS 2012, p. 79.

⁷ PAPAIOANNOU 2007, p. 77-79.

⁸ *Vide infra*, „pater patriae” (v. 181), „mitissime princeps” (v. 147).

împăratului și familiei sale: *pia tura dedi pro te, cumque omnibus unus / ipse quoque adiuvī publica vota meis* (v. 59-60). Acestor dovezi de supunere li se adaugă opera poetică în sine, pe care Ovidius o consideră dedicată împăratului. Face referire aici la *Metamorfoze*, numită *opus maius* (v. 63), pe care regretă că nu a mai revizuit-o în vederea publicării, deoarece nu a mai avut timp, înaintea relegării. Este o uriașă distanță între aceste versuri și lirica de debut, în care Ovidius privea cu ironie politica imperială și gustul pentru poezia eroică, circumscrisă Muzelor și lui Apollo, în timp ce poetul se revendica din lirica elegiacă și se punea sub autoritatea lui Amor, zeul care permite sentimentelor să se afirmă în libertate: *Pieridum vates, non tua, turba sumus*" (*Amores*, 1. 1, 6). Dacă în *Amores*, Ovidius dorea să iasă de sub tutela autorităților oficiale și chema publicul spre o poezie eliberată de inhibițiile impuse de politica augustană, acum același poet, disperat, se declară supus total acesteia, uitând de idealurile tinereții.

Următoarea secvență (v. 81-126) reprezintă un mic tablou autobiografic, în care Ovidius subliniază noblețea familiei sale, care făcea parte din ordinul cavalerilor, precum și faptul că a îndeplinit ireproșabil funcția de judecător. Fragmentul autobiografic scoate în evidență figura publică a poetului, care, deținând funcții administrative, și-a făcut mereu datoria. Totuși, ne atrage atenția faptul că episodul este încadrat de doi termeni din aceeași familie lexicală, *irato* (v. 82) și *ira* (v. 124), cu referire la puterea absolută a împăratului, a cărui dispoziție putea fi fatală pentru un supus. Astfel, chiar și un om implicat în viața cetății, cu o activitate profesională și cu o familie ireproșabilă (*sine crimine iudex; sine labe domus*), ca a poetului, poate cădea în dizgrația lui Augustus. Cu toate acestea, el este de acord că a săvârșit o greșeală gravă și este obligat să apeleze la clemența (*clementia*) acestuia: *Corruit haec igitur Musis accepta sub uno, / sed non exiguo crimine lapsa domus: / Atque ea sic lapsa est, ut surgere, si modo laesi / ematuruerit Caesaris ira, queat.* (v. 120-124). Chiar dacă acceptă că a greșit, Ovidius continuă să își reclame nevinovăția, deoarece greșeala nu a fost intenționată. În acest scop, referința mitologică cu care își susține argumentația are în centru figura lui Acteon, pedepsit să fie sfâșiat de propriii câini, deoarece a zărit-o pe Diana fără haine, deși nu a privit-o cu intenție: *Inscius Actaeon vidit sine veste Dianam.* Această idee importantă, anume că poetul a zărit accidental ceva periculos, re apare în cartea a 3-a: *inscia quod crimen viderunt lumina* (Trist. 3. 5, 49). Precum Actaeon, Ovidius a fost pedepsit de un zeu, pentru vina de a pătrunde în sfere misterioase, nepermise, chiar și fără intenție. Poetul sugerează că această greșeală are directă legătură cu persoana sau cu familia imperială, deoarece Augustus însuși s-a ocupat de edictul de relegare, ignorând consultarea senatorilor și chiar luarea unei decizii judecătorești. Finalul secvenței pune în opoziție sentimentele puternice ale împăratului, sugerate prin metafora ulmului lovit de fulger și a valurilor agitate, cu teama și totodată cu speranța celui relegat. Termenii sugestivi sunt *saevo fulmine, rabies, furor*, cu care este caracterizat împăratul - prezentat din nou ca Iuppiter, cu puteri absolute -, însă pentru starea de spirit a poetului, sunt utilizați termenii-cheie *sperabimus, spem, timores*.

Episodul autobiografic este urmat de un scurt elogiu adus împăratului, Liviei și fiului acesteia, Tiberius. Augustus este din nou portretizat ca părintele patriei, care îi conferă acesteia siguranță și protecție: *per patriam, quae te tuta et*

secura parente est (v. 157), primind în schimb, recunoștința Romei: *reddatur gratae debetur Urbis amor* (v. 160). Livia este singura demnă de a fi soția lui Augustus: *nisi te, nullo coniuge digna fuit* (v. 162), idee care re apare în lirica exilului: în *Ex Ponto* (1. 4. 55), sunt folosiți aceiași termeni, *cum coniuge Caesare digna*, iar în *Fasti* I, Augustus și Livia sunt reprezentați ca Iuppiter și Iuno.

În fragmentul următor (v. 179-240), Ovidius continuă referințele biografice, menționând situația dificilă de la marginea imperiului, nenumăratele probleme pe care le suportă în plan personal, precum și veșnicile stări conflictuale pe care le pornesc populațiile barbare. În plus, Ovidius consemnează alte situații asemănătoare generate de populațiile germanice și constantele preocupări ale împăratului pentru chestiunile de ordin moral din societatea romană. *Ars amandi* fusese pusă în circulație chiar în anul exilării Iuliei, ceea ce a reprezentat un afront adus atitudinii imperiale în această problemă de moralitate, dar Ovidius omite să menționeze acest fapt, construindu-și argumentația în jurul ideii centrale de omagiere a împăratului.

Considerând că lipsa de timp l-a făcut pe împărat să citească superficial opera blamată, Ovidius face trecerea la un alt episod argumentativ, constând în comentarea propriei creații, cu scopul de a demonstra că lipsa de moralitate care i s-a atribuit este nejustificată, prin comparație cu alte opere literare. Sunt invocați Ennius, autorul primei epopei a romanilor, și Lucretius, autorul primului poem filosofic în limba latină. Acesta era unul dintre poeții pe care Ovidius îi prețuia cel mai mult și pe care l-a invocat cu admirație, în *Amores*, opera sa de debut: *Carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti / exitio terras cum dabit una dies* (*Amores*, 1. 15. 23-24). Dacă în *Amores* Ovidius își justifică orientarea către lirica erotică invocând conceptul de *voluptas*, prezent în primul vers lucrețian din poemul său *De rerum natura*, acum sulmonezul face referiri la același fragment celebru, prin preluarea sintagmelor *Aeneadum genetrix* și *alma Venus*, pentru a comenta faptul că zeița, mamă a lui Aeneas, deci strămoașă a romanilor, a avut o moralitate discutabilă, însă acest fapt nu a generat interzicerea poemului lucrețian, nici a operei lui Ennius, care menționează că o vestală i-a născut pe gemenii Romulus și Remus, din relația cu zeul Marte. Până la versul 492, Ovidius etalează o cultură remarcabilă, comentând conceptul de moralitate în literatură sub diverse aspecte: viața particulară depravată a scriitorului, conținutul licențios al unor opere, caracterul imoral al unor personaje mitologice sau literare. Multiplele exemple din literatura greacă și latină acoperă o perioadă de timp foarte vastă, de la Homer, până în contemporaneitatea lui Ovidius. Cele trei idei fundamentale pe care dorește să le demonstreze sunt: 1. ca persoană particulară, a fost de o moralitate ireproșabilă; 2. trebuie să se facă o distincție clară între moralitatea scriitorului și cea prezentată în operele sale; 3. *Ars amandi* nu este mai imorală decât alte opere, din diverse genuri literare.

Ovidius reia o idee enunțată în *Amores*, a opțiunii pentru distihul elegiac. În opera de debut aceasta echivala cu opțiunea pentru libertatea de simțire și de expresie, care îi pot asigura poetului nemurirea prin artă. Acesta avea convingerea că distihul elegiac este instrumentul de utilizat pentru a obține gloria poetică, idee pe care o va abandona în a doua fază a creației sale artistice, reprezentată de *Metamorfoze*, în care abordează un alt fel de formulă poetică

(*mutatas formas*), hexametrul dactilic specific epopeii și caracterizat printr-o atitudine rece, lipsită de implicații erotice. În *Tristia*, opțiunea pentru distihul elegiac are o altă explicație, pe care Ovidius o pune în relație cu personalitatea și activitatea lui Augustus. Poetul afirmă că acestea nu pot fi omagiate decât prin hexametrul dactilic specific epopeii, însă el nu are abilitățile artistice necesare, pe care le depășește personalitatea copleșitoare a împăratului: *Divitis ingenii est immania Caesaris acta / condere, materia ne superet us opus* (v. 335-336). Ovidius atacă finanțarea reprezentărilor scenice a tragediilor cu subiecte care afectează principiile augusteice de moralitate și îi amintește împăratului că în propria casă a acestuia se află tablouri care le reprezintă pe Venus și Medeea, a căror biografie contravine politicii morale oficiale. În punctul culminant, Ovidius atacă genul literar cel mai prețuit de romani și epopeea cea mai importantă din literatura latină, *Eneida* vergiliană, cu aluzie la povestea de dragoste dintre Eneas și Didona, relatată în Cartea a IV-a. Nu mai transpare ironia mușcătoare din *Amores*, la adresa acestei opere, ci doar tristețea autorului care se consideră nedreptățit.

În final, Ovidius din nou i se adresează împăratului ca unui zeu și părinte al patriei, recunoscându-i puterea absolută și folosind termeni din limbajul religios (*precor, numina*): *His, precor, atque aliis possint tua numina flecti, / o, pater, o, patriae cura salusque tuae!* (v. 573-574).

Așa cum remarca și Eugen Cizek, „Ovidiu practică, în asemenea opere, distanțarea față de propriile sentimente și față de toate personajele implicate de discursul său poetic.”⁹ Același lucru îl afirmă însuși poetul, invocând detașarea, spiritul ludic, distanța critică pe care trebuie să o ia cititorul și chiar împăratul față de un „joc” (*ludus*) literar nevinovat, dar generat de un talent literar indiscutabil.

Această elegie este concepută ca o *captatio benevolentiae* cu o argumentație foarte elaborată, în care este analizat conceputul de moralitate, la nivelul vieții personale a scriitorului și la acela al conținutului operei literare. Ovidius demonstrează cu argumente că nu poate fi acuzat de imoralitate în niciuna dintre aceste situații. Din nefericire, bravada și spiritul rebel din tinerețe sunt înlocuite cu o retorică defensivă, encomiastică la adresa împăratului divinizat, din partea poetului aflat într-o stare disperată, dispus să facă orice concesie pentru a reveni la Roma.

---

⁹ CIZEK 1994, p. 346.

BIBLIOGRAFIE

Abrevieri

OLD 1968 – A.N. Bryan-Brown *et alii* (eds.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, 1968.

Surse primare

OVIDIUS 1967-77 - P. Ovidius Naso, *Tristia*, Ed. G. Luck, Heidelberg, 1967-77. Versio electronica https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/Ovidius/ovi_tr02.html

OVIDIU 1966 – Ovidiu, *Epistole din exil*, Traducere de Eusebiu Camilar. Prefață, note și indice de Toma Vasilescu, București, 1966.

Surse secundare

CIZEK 1994 – E. Cizek, *Istoria literaturii latine*, Vol. I, București, 1994.

GAIDIG 2009 – E. Gaidig, *Ovide et le livre II des 'Tristes'*, în: L. Buzoianu (ed.), *Interferențe Ovidiene. Studii, note, texte și (pre)texte ovidiene*, Constanța, 2009, p. 58-66.

HALICHIAS 2012 – A.C. Halichias, *The Intellectual Vocabulary in Latin Philosophical Prose*, *International Journal of Cross-Cultural Studies and Environmental Communication*, 2 (2012), p. 69-87.

PAPAIOANNOU 2007 – S. Papaioannou, *Redesigning Achilles. 'Recycling' the Epic Cycle in the 'Little Iliad' (Ovid. Metamorphoses 12.1-13.622)*, Berlin / New York, 2007. Versio electronica:

<https://books.google.ro/books?id=HJEsOeGoIbwC&pg=PA77&lp=PA77&dq=telephus+achile&source=bl&ots=krj0jejXiz&sig=A20PahsN0QjAWQp1iUx0Gk95kzg&hl=ro&sa=X&ved=0ahUKEwj5qMrSrr7YAhWELFAKHa8JDn4Q6AEIWzAK#v=onepage&q=telephus%20achile&f=false>